

Снагощенко Валентина Владимировна

*Сумской государственной педагогической университет им. А. С. Макаренко
(Сумы, Украина)*

**Н. И. КОСТОМАРОВ – УЧЕНЫЙ, ИСТОРИК:
КРАТКИЙ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ (1991–2000-е гг.)**

16 мая 2017 г. выдающемуся историку, историографу, этнографу, писателю, общественному и политическому деятелю, идеологу славянского возрождения, доктору истории (1864 г.), адъюнкт-профессору Императорского университета Св. Владимира, члену-корреспонденту Петербургской АН (1876 г.) Николаю Ивановичу Костомарову (1817–1885) исполнилось двести лет. Деятельность ученого – многогранна, творческое наследие – многообразно. Основную его часть составляют исторические монографии и исследования, а также литературные произведения (поэзия, проза, драма), критические, полемические, публицистические статьи, переводы, записи народных песен, этнографические очерки, мемуары, эпистолярные материалы и др. материалы. Работы Н. И. Костомарова популярны и востребованы во многих странах мира, в т.ч. получили известность не только в странах бывшего Советского Союза, но и в Западной Европе, США, Канаде. 150-летний юбилей известного историка по решению ЮНЕСКО отмечался во всем мире [25].

Основными трудами его жизни стали исследования по истории Украины «Богдан Хмельницкий» (первое издание вышло в 1857 г., третье, в трех томах, – в 1876 г.), «Руина» (1879–1880 гг.), «Мазепа» и «Мазепинцы» (1882–1884 гг.), а также работы по истории России, «Бунт Стеньки Разина» (1858 г.), «Севернорусские народоправства во времена удельно-вечевого уклада Новгород-Псков-Вятка» (1863 г.), «Смутное время Московского государства в начале XVII ст.» (1863 г.); польской истории – «Последние годы Речи Посполитой» (1869 г.); из всемирной истории – «Патриарх Фотий и первое разделение церквей» (1868 г.) и др. Костомаров активно сотрудничал в периодическом издании собрания документов по истории Украины и Беларуси XIV–XVII вв. под общим названием «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России», собранные и изданные Археографической комиссией (в 15 томах), 1861–1892 гг. Огромное значение имеет фундаментальный труд историка «Русская история в жизнеописаниях ее важнейших деятелей», (1874–1876 гг.), где представлены критические биографии основных героев древнерусской истории. Эти и другие многочисленные исследования, как и мужественная гражданская позиция, обеспечили Костомарову уважение и признание общественности, почетное место в украинской культуре.

О жизни и научных трудах Н. И. Костомарова написаны сотни различных исследований, которые условно можно разделить на три периода. Первый – 1885–1917 гг. – появляются работы, затрагивающие отдельные эпизоды его биографии, статьи энциклопедического плана, публикации, оценивающие вклад Костомарова в развитие исторической науки. Второй период охватывает 1917–1980 гг. Это

время появления и усиления государственного направления в советской историографии, постепенно складываются идеологически полярные оценочные концепции взглядов и деятельности Н. И. Костомарова. Период современной украинской историографии охватывает 1991–2000-е гг., который кратко попытаемся охарактеризовать. Появление новой волны литературы о Н. И. Костомарове совпадает с его 175-летним юбилеем (1992 г.).

В условиях обретения Белорусью, Украиной и другими республиками СССР государственной независимости возникли предпосылки для дальнейшего изучения взглядов и трудов историка. Исследование жизни и творческого наследия Н. И. Костомарова в Украине представлено разнообразными изданиями. В первую очередь необходимо отметить энциклопедические издания [15; 16; 22; 25]. Был составлен библиографический указатель произведений Костомарова, который включал весь спектр научных изысканий ученого его исторические, этнографические, археографические, публицистические, литературные исследования, а также рецензии и заметки [2]. Ведущий специалист в области «костомароведения» Ю. А. Пинчук – автор многих исследований о выдающемся ученом, в т.ч. и фундаментального жизнеописания Н. И. Костомарова [40]. В этой работе исследователь на основе обширной источниковой базы рассматривает факты биографии Н. И. Костомарова, характеризует его жизненный и творческий путь так: «от истории к политике и через нее к истории» [26]. Помимо названной работы, Ю. А. Пинчук является автором научного очерка «Николай Иванович Костомаров как историк» [27], также целого ряда статей, освещающих отдельные эпизоды его биографии [28], анализирующих творческое наследие Костомарова и его вклад в историографию [30], работ, устанавливающих роль и значимость воспоминаний людей, знавших историка для более полного рассмотрения его взглядов и жизненного пути [31]. В работах Ю. А. Пинчука детально и скрупулезно рассматривается жизненный путь Н. И. Костомарова, объективно и непредвзято оценивается его творческое наследие, подробно и глубоко анализируются исторические концепции ученого, ставится проблема его гражданской позиции и роли в национальном движении за независимость Украины. В исследованиях Ю. А. Пинчука содержится практически всеобъемлющее освещение вопросов, связанных с жизнью и деятельностью Н. И. Костомарова, как историка и ученого. В 2001 г. была издана «Энциклопедия жизни и творчества Н. И. Костомарова (1817–1885)» [25]. Объемный труд включает более тысячи статей об основных вехах творческого и жизненного пути известного историка. Рассмотрены все его сочинения, периодические и другие издания, в которых он печатал свои работы, дан обзор важнейших населенных пунктов, местностей, регионов и стран, связанных с его биографией. Уточненный и расширенный материал энциклопедии был издан в энциклопедическом справочнике в 2005 г. [34]. Выявлению и рассмотрению заслуг Н. И. Костомарова перед исторической наукой посвящена статья Н. П. Толочко «Видатний історик України і Росії». Исследователь анализирует исторические концепции ученого, раскрывает в них слабые места, заблуждения (часть из которых были признаны Костомаровым в своих работах) [37].

Помимо фундаментальных работ общего плана продолжают публиковаться исследования, характеризующие отдельные аспекты деятельности Н. И. Костомарова, его исторические (краеведческие) [1; 11] и этнографические исследования [36; 39]. В частности много работ посвящено его периоду жизни и творчества на Волыни [3–6; 18], в Харькове [21], Киеве [29], Ровно [32].

Многопланова и різнообразна тематика наукових пошуків представлених в сучасних дисертаційних дослідженнях. Різничні напрями наукових пошуків: історичні [7], філософські [33; 38], філологічні [12; 24], політологічні [17], педагогічні [9] і др. В останні роки представлено ряд досліджень (монографії, навчальні посібники і т.д.), які присвячені аналізу української національної ідеї в художественній літературі і науково-публіцистическому творчестві Н. І. Костомарова [13; 14]; монографії, в яких аналізується вклад Костомарова в справу збору і видання історичних джерел [23] і др.

Проблему створення української етнічної ідентичності в працях Н. І. Костомарова на сторінках української періодики представляє англійський історик Д. Сондерс [35]. Дослідник продовжує розробляти ідеї, висунуті М. С. Грушевським, приходять до висновку, що протягом більшої частини життя історика Україна складала сферу його принципових інтересів. Пережив в 1847 г. важкі випробування, випадали на його частку за волею влад, Костомаров, за словами Д. Сондерса, не змінив своїх переконань молодості, але став обережнішим в їх проявленні: «щоб вижити, Костомарову приходилося ховати погляди свого українофільства за професійною діяльністю» [35].

На сьогоднішній день в Україні творче спадщина Н. І. Костомарова продовжує викликати інтерес. Результати творчих пошуків регулярно публікуються в збірниках наукових праць, університетів, музеїв і т.д. [8; 19; 20; 41].

Таким чином, література про життя і творчестві Н. І. Костомарова відрізняється різноманітністю дослідницьких підходів і поглядів авторів. Творче спадщина Костомарова продовжує викликати інтерес вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Бібліографічний список

1. *Баженов, Л.* Краєзнавство в житті та творчості Миколи Костомарова // Українська культура в іменах і дослідженнях: присвяч. 180-річчю М. Костомарова. Рівне: Рівнен. держ. ін-т культури. 1997. Вип. 1. С. 58–60.
2. *Бібліографічні покажчики творів Миколи Івановича Костомарова.* Київ, 2003. 196 с.
3. *Василенко, О.* Історія Волині в теоретичній спадщині М. І. Костомарова та С. М. Соловйова (історіософське порівняння) // Волинь у житті та творчості письменників : зб. наук. праць. Луцьк : Твердиня. 2007. С. 35–38.

4. *Василенко, О.* Історія Волині в спадщині М. І. Костомарова // Волинь і волинське зарубіжжя : тези доповідей та повідомлень Міжнар. наук. конф., Луцьк, 16–18 черв. 1994 р. Луцьк, 1994. С. 229–232.
5. *Галич, О.* Микола Костомаров: Україна, Волинь, Рівне // Українська культура в іменах і дослідженнях / Рівнен. держ. ін-т культури. Рівне, 1997. Вип.1. С. 10–12.
6. *Гень, О. М.* Волинь у долі Миколи Костомарова // Роде наш красний.... Луцьк: Вежа. 1996. Т. 2. С. 129–131.
7. *Гончар, О. Т.* Проблеми історії та культури України в епістолярій спадщини М. І. Костомарова: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / О. Т. Гончар; Нац. акад. наук України, Ін-т історії України. Київ, 2008. 20 с.
8. *Гривюк, С.* Микола Костомаров – вчений, краєзнавець, викладач // Наукові записки / Рівнен. обл. краєзн. музей. Рівне: Перспектива. 2007. Вип. 5: [присвяч. 150-річчю від дня народження М. І. Костомарова]. С. 9–11.
9. *Дутко, О. М.* Педагогічні ідеї М. І. Костомарова у контексті просвітницького руху в Наддніпрянській Україні XIX століття: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. М. Дутко; Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2010. 20 с.
10. *Зубань, В. І.* «Аліна й Костомаров» та «Романи Куліша» В. Петрова в контексті українського культурного життя 20-х років XX століття: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / В. І. Зубань; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків., 2003. 19 с.
11. *Касянчук, І.* Що цікавило відомого етнографа [М. Костомарова] в нашому [Дубенському] краї // Скриня. 2012. 31 трав. С. 9.
12. *Козачок, Я. В.* Концепція нації як духовної спільноти в художній та публіцистичній творчості Миколи Костомарова: Автореф. дис... д-ра філол. наук: 10.01.01 / Я. В. Козачок; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2004. 40 с.
13. *Козачок, Я. В.* Українська ідея: з вузької стежки на широку дорогу (художня і науково-публіцистична творчість Миколи Костомарова) / Національний авіаційний ун-т. Київ: НАУ, 2004. 352 с.
14. *Козачок, Я. В.* Горизонти українотворення в публіцистиці М. І. Костомарова. Микола Костомаров у контексті сучасності: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / Я. В. Козачок, В. В. Чекалюк; Нац. авіац. ун-т. Київ: НАУ, 2013. 334 с.
15. Костомаров Микола Іванович (1817–1885) // Енциклопедія українознавства: у 10 т. / за ред. В. Кубійовича. Київ, 1996. Т. 3. С. 11–48.
16. Костомаров Микола Іванович // Довідник з історії України / ред.: І. Підкова, Р. Шуст. 2-ге вид. Київ, 2001. С. 357–358.
17. *Лемещенко, К. Б.* Розвиток політико-правової теорії лібералізму у творчій спадщині М. І. Костомарова: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / К. Б. Лемещенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 18 с.

18. *Масний, О. С. М. І. Костомаров і Волинь* // Велика Волинь: минуле і сучасне: тези регіон. наук. конф. 14–16. листоп. 1991 р. Рівне, 1991. С. 62–64.
19. Микола Костомаров у вимірах сучасності: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. / Ін-т історії НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України [та інш.]; упоряд. С. Шевчук. Рівне : Волинські береги, 2007. 220 с.
20. М. Костомаров і його епоха: текст і контексти (до 200-річчя від дня народження Миколи Костомарова): зб. наук. праць. Рівне: [б. в.], 2017. 184 с.
21. *Михеева, В.* Николай Иванович Костомаров в Харькове (1833–1844). Начало пути. Харьков: Тимченко А. Н., 2007. 240 с.
22. Незабутні постаті / [Авт.-упор. О. Матвійчук, Н. Струк; Ред. кол.: В. В. Скопенко, О. В. Третяк, Л.В. та інш.]. Київ: Світ Успіху, 2005. С. 191–192.
23. *Петренко, С. М.* Археографічна спадщина Миколи Костомарова. Київ-Полтава, 2000. 200 с.
24. *Підгорна, Л. М.* Фольклористична діяльність Миколи Костомарова (методологічний аспект): автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.07 / Л. М. Підгорна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2006. 18 с.
25. *Пінчук, Ю. А.* Костомаров Микола Іванович // Енциклопедія історії України: Т. 5: Кон-Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та інш. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2008. 568 с.
26. *Пінчук, Ю. А.* М. І. Костомаров (1817–1885). Київ: Наукова думка, 1992. 232 с.
27. *Пінчук, Ю. А.* Николай Иванович Костомаров как историк // Костомаров Н. И. Автобиография. Бунт Стеньки Разина. Киев, 1992. С. 5–75.
28. *Пінчук, Ю. А.* Слобожанщина – місце народження й становлення М. І. Костомарова як історика // Історико-географічні дослідження в Україні. Київ, 1994. С. 186–196.
29. *Пінчук, Ю. А.* М. І. Костомаров у Києві (1844–1847 рр.) // Український історичний журнал. Київ, 1992. № 5. С.3–15.
30. *Пінчук, Ю. А.* Богдан Хмельницький і його доба у дзеркалі полеміки Михайла Максимовича з Миколою Костомаровим // Історичний журнал. 2005. № 1. С. 3–7.
31. *Пінчук, Ю. А.* Микола Костомаров і його найближче оточення у світлі мемуарів Аліни Костомарової // Історіографічні дослідження в Україні. Київ, 2004. Вип. 14. С. 442–465.
32. *Самсонюк, Т.* Рівненщина в етнографічних дослідженнях Миколи Костомарова // Наукові записки / Рівнен. обл. краєзн. музей. Рівне: Перспектива. 2007. Вип. 5: [присвяч. 150-річчю від дня народження М. І. Костомарова]. С. 12–15.
33. *Сініцина, А. В.* Історико-філософські ідеї українського романтизму (П. Куліш, М. Костомаров): Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / А. В. Сініцина; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2001. 20 с.

34. *Смолій, В. А.* Микола Костомаров: віхи життя і творчості: енциклопедичний словник / В. А. Смолій [и др.]; заг. ред. В. А. Смолій. Київ: Вища школа, 2005. 544 с.
35. *Сондерс, Д.* Микола Костомаров і творення української етнічної ідентичності // Київська старовина 2001. № 5. С. 21–32.
36. *Терлецький, В.* Деякі штрихи до взаємин М. І. Костомарова із сучасниками на терені фольклорно-етнографічних досліджень // Микола Костомаров у вимірах сучасності: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. Рівне: Волин. обереги. 2007. С. 211–217.
37. *Толочко, П.* Видатний історик України і Росії // Київська старовина. 1992. № 5. С. 7–14.
38. *Федюк, В. Ю.* Концепція «духу народності» в історіософії Миколи Костомарова: Автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05 / В. Ю. Федюк; Дніпропетровський нац-ий ун-т ім. О. Гончара. Дніпропетровськ, 2009. 19 с.
39. *Шевчук, В. А.* Видатні українські етнографи, що вивчали Південну Волинь в ХІХ – на початку ХХ ст. // Велика Волинь: минуле й сучасне: (матеріали міжнар. наук.-красн. конф., жовт. 1994 р.). Хмельницький-Ізяслав-Шепетівка. С. 67–71.
40. Энциклопедия жизни и творчества Н. И. Костомарова (1817–1885) / Ю. А. Пинчук [и др.]; предс. редкол. В. А. Смолий ; Нац. акад. наук Украины, Ин-т истории Украины. Київ: Ин-т истории Украины; Донецк: Юго-Восток, 2001. 565 с.
41. *Ясьмо, В.* Вагоме надбання української науки і культури // Українська культура в іменах і дослідженнях: присвяч. 180-річчю М. Костомарова. Рівне: Рівнен. держ. ін-т культури. 1997. Вип. 1 С. 20–23.

Фіронов Анатолій Николаевич

Белорусский государственный университет (Минск, Беларусь)

ЦЕННОСТИ И ИХ ОТРАЖЕНИЕ В КУЛЬТУРЕ И ПРАВЕ

В современном обществе ценности как сложный феномен приобретают все большую актуальность. Так ценности, выступая составной частью культуры, проявляются и в иных социальных сферах, будучи охраняемыми при помощи права. Синтез культурного и правового аспектов ценностей осуществляется в рамках правовой культуры, а точнее, ее аксиологической функции. Значимость осмысления данного измерения права обусловлено, с одной стороны, как развитием самого общества, так и, с другой стороны, усилением глобальных кризисных явлений, обусловленных, в том числе, кризисом и конфликтом ценностей. Отметим, что отрицание либо отказ от учета культурно-ценностной детерминации снижает регулятивно-охранительные качества права и может привести к отрицанию ценности права вообще. Вышеизложенное актуализирует важность изучения ценностей в контексте правопонимания и правовой